

Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin
stanislawa.niebrzegowska-bartminska@mail.umcs.pl

OJCZYŻNA, ALE JAKA?

PROFILOWANIE KONCEPTU *OJCZYŻNY* W POLSKICH DYSKURSACH PUBLICZNYCH

*Szli krzycząc: Polska! Polska! – wtem jednego razu
Chcąc krzyknąć zapomnieli na ustach wyrazu,
Pewni jednak że Pan Bóg do synów się przyzna
Szli dalej krzycząc: Boże! ojczyzna! ojczyzna.
Wtem Bóg z Mojżeszowego pokazał się krzaka,
Spojrzał na te krzyczące i zapytał: Jaka?
(J. Słowacki, Szli krzycząc: Polska! Polska~!)*

Słowa kluczowe: koncept, dyskurs, stereotyp, profilowanie, modalność
Keywords: concept, discourse, stereotype, profiling, modality

Idea ojczyzny należy do podstawowego kanonu polskiej kultury narodowej i stanowi, by użyć sformułowania Antoniny Kłoskowskiej, „syntezę naczelných wartości”, jest też elementem swoistej „syntagmy”, w którą wpisują się: język, patriotyzm, kulturowanie tradycji, religia i rodzimy krajobraz (Kłoskowska 1991: 53). Na przestrzeni dziejów koncept *OJCZYŻNY* podlegał znaczącej ewolucji – od pojawienia się w średniowieczu, przez renesansowe koncepcje patriotyzmu obywatelskiego, koncepcje ojczyzny duchowej (niezależnej od granic państwa w okresie zaborów), idee ojczyzny-państwa po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r., aż po nową wizję ojczyzny ideologicznej w czasie PRL i następnie po okresie transformacji ustrojowej w 1989 r., zwłaszcza po wejściu Polski do Unii Europejskiej, kiedy to zaczęły funkcjonować dwie biegunowe tendencje w postrzeganiu ojczyzny – z jednej strony ostre

kontestowanie koncepcji ojczyzny ideologicznej, z drugiej zaś „intymizacja” i powrót do idei „małej” ojczyzny (zob. Bartmiński 1993a: 23).

OJCZYŻNA jako koncept „długiego trwania” obrosła bogatą literaturą, której nie sposób tu w pełni przywołać. Warto jednak odnotować choćby polskie opracowania wpisujące się w nurt lingwistyki kulturowej (etnolingwistyki) i jednocześnie najsilniej powiązane z założeniami i metodologią opracowywanego w ramach konwersatorium EUROJOS *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów*. Są to w szczególności studia Jerzego Bartmińskiego (1987, 1989, 1990, 1993a, 1998a, 2002, 2006, 2021) i Anny Wierzbickiej (1999), praca zbiorowa *Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich* (Bartmiński 1993b), książka Marii Kabaty (2014) oraz artykuły Stanisławy Niebrzegowskiej-Bartmińskiej (2023, 2024a, 2024b).

W świetle przywołanych wyżej opracowań koncept *OJCZYŻNY* w sposób syntetyczny daje się zapisać w postaci kilku sądów. *OJCZYŻNA* to:

- 1) miejsce urodzenia i pochodzenia: dom, ziemia, miejscowość, okolica, region („ojczyzna mała”) i kraj („ojczyzna duża”),
- 2) a także wspólnota ludzi i łączące ją wartości (historia, tradycja, obyczaje, religia, język).
- 3) Ojczyzna duża (narodowa) jest częścią wspólnoty europejskiej i międzynarodowej; pozostaje w sieci relacji z wolnością i suwerennością; miłość do niej pojmowana jest jako *patriotyzm* i przeciwstawiana jest *nacjonalizmowi*.
- 4) Ojczyzna mała (intymna, lokalna) jest częścią ojczyzny dużej, pozostaje w sieci relacji z rodzimym krajobrazem, ziemią ojców, domem i matką; miłość do małej ojczyzny nosi miano *patriotyzmu lokalnego*.
- 5) W czasie pokoju ojczyzna wymaga postawy pracy i służby, a w czasie zagrożenia i zniewolenia – obrony i walki (Niebrzegowska-Bartmińska 2024b: 309–310).

Takie „wyobrażenie bazowe” *OJCZYŻNY* bywa w dyskursach wypełniane zmienną, różnie wewnątrznie hierarchizowaną treścią, warunkowaną czynnikami subiektywnymi i szerokim kontekstem społecznym, politycznym, kulturowym¹. Ujawniły to analizy haseł w *Leksykonie aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów* (LASiS) oraz koncepty aksjologiczne opracowane zgodnie z metodologią etnolingwistyki kognitywnej. *OJCZYŻNA*, będąc konceptem zideologizowanym i nasyconym emocjami, pozostającym w sieci licznych powiązań i uwikłań – z narodem, historią, tradycją, religią, językiem, ziemią ojców i pamięcią przodków – przez polityków i ideologów różnych opcji bywa też wykorzystywana jako narzędzie w celach propagandowych i kampanijno-wyborczych.

1 Przyjęty tu sposób rozumienia profilowania nawiązuje do prac: Bartmiński, Niebrzegowska 1998; Niebrzegowska-Bartmińska 2015.

Celem tego artykułu jest prezentacja profilowania *OJCZYŻNY* w dyskursach publicznych², zróżnicowanych intencjonalnie i ideowo: 1) katolickim (w jego trzech wariantach: instytucjonalno-kościelnym, liberalno-katolickim, narodowo-katolickim), 2) narodowo-prawicowym, 3) liberalno-demokratycznym, 4) lewicowym, 5) anarchistycznym, przy czym na poziomie szczegółowym chodzi nie tylko o odpowiedź na pytanie o to, jaki wariant obrazu *OJCZYŻNY* niosą wspomniane dyskursy, lecz także o to, jakie typy modalności towarzyszą sądom tworzącym owe wyobrażenia w ramach profili. Materiał pochodzi z tekstów współczesnych, publikowanych od lat 70. XX w. do 2025 r.³

1. Dyskurs katolicki

1.1. Dyskurs instytucjonalno-katolicki: ojczyżna wartości chrześcijańskich

W oficjalnych dokumentach Kościoła katolickiego (w listach episkopatu, kazaniach i homiliach, wypowiedziach prymasowskich, zwłaszcza prymasa Józefa Glempa) ujawnia się obraz ojczyżny jako przestrzeni życia niepodzielnego wewnętrznie narodu. Ojczyżna polska, jako miejsce spotkania kultur Wschodu i Zachodu, winna mieć udział w budowaniu duchowej jedności chrześcijańskiej Europy. Sama powinna być przy tym miejscem, w którym panuje miłość, zgoda, pokój, brak przemocy i wyzysku. Dominantę profilowania stanowi pożądany obraz ojczyżny jako ucieleśnienia wartości chrześcijańskich, zasad tolerancji, demokracji (w tym poszanowania mniejszości narodowych i innych wspólnot wyznaniowych) oraz międzyludzkiej solidarności. Jako taka wymaga miłości, ofiary, pokory i służby:

- [1] Dziś Ojczyżna stawia przed nami nowe wymagania. Trzeba nam ciągle modlić się i pracować na rzecz jedności i tolerancji. W naszym narodzie przeżyliśmy wiele podziałów i rozdarć [...] Przepraszajmy za brak zgody. Chciejmy być bardziej pokorni i służebni wobec Ojczyżny. Żadna grupa, żadna partia nie ma prawa utożsamiać Ojczyżny z własnymi interesami (List Episkopatu Polskiego, 6 X 1988, za: WWK, R. XLI, październik–grudzień 1988, nr 4, s. 247).

-
- 2 Dyskurs rozumiem za Stanisławem Grabiasem jako „ciąg zachowań językowych, których postać zależy od tego, kto mówi, do kogo, w jakiej sytuacji i w jakim celu” (Grabias 2003: 264–265) i dodaję do tego pojmowania: „a także jakie wartości mu przyświecają”. Podział dyskursów jest zbieżny z wyróżnianymi w pracach już publikowanych, por. analizy konceptów *RÓWNOŚCI* (Bartmiński, Żuk 2009), *ODPOWIEDZIALNOŚCI* (Bartmiński, Grzeszczak 2010), *DEMOKRACJI* (Grzeszczak 2015) czy *WOLNOŚCI* (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2019).
- 3 Informacje na temat rozpisywanych czasopism odnotowuję przy każdym z badanych dyskursów; inne pozycje źródłowe udokumentowane są poprzez metryki. Ich rozwiązanie zob. Źródła.

- [2] Miłość Ojczyzny, w której mieści się poszanowanie innych narodów, wymaga służby i ofiary. [...] musimy kochać Ojczyznę, bo w tej miłości znajduje się miłość bliźniego, miłość wzajemna, miłość sąsiedzka. Ona nas wszystkich zobowiązuje do tego, byśmy w naszej Ojczyźnie stanowili zwartą jedność – dopiero w tej jedności możemy wydobyć się z kryzysu i biedy (kard. J. Glemp, kazanie, TP 1981, 40: 2).
- [3] W Jasnogórskich ślubach narodu przyrzekaliśmy „usilnie pracować nad tym, aby w Ojczyźnie naszej wszystkie dzieci narodu żyły w miłości i sprawiedliwości, w zgodzie i pokoju, aby wśród nas nie było nienawiści, przemocy i wyzysku” (List Episkopatu Polskiego, 17 VI 1989, za: PK 1989, 33–34: 2).
- [4] Polsce, która w historii, dzięki swemu położeniu, była i pozostanie miejscem spotkania kultury wschodniej i zachodniej, przypada także szczególna rola w budowaniu duchowej jedności chrześcijańskiej Europy. Jak żaden inny kraj europejski, stwarza ona możliwości „oddychania dwoma płucami”: kulturą Wschodu i Zachodu. By jednak nasza Ojczyzna mogła skutecznie pełnić swoją historyczną rolę spotkania i pojednania kultur, sama potrzebuje ciągłego pogłębiania własnej chrześcijańskiej kultury, poszanowania mniejszościowych wspólnot kościelnych i narodowych, i w ogóle skuteczniejszego „odbudowywania przyjaźni Kościołów Bożych” (św. Bazyli, Epistula 70) (List pasterski Episkopatu Polskiego na tydzień powszechnej modlitwy o jedność chrześcijan od 18 do 25 stycznia 1989 r., za: WWK, Rok XLII, kwiecień–czerwiec 1989, nr 2, s. 104).
- [5] Aby Polska była Polską, oznacza, że musi być solidarna w najlepszym znaczeniu. Niech się obudzi duch prawdziwej solidarności i zjednoczy szeregi Polaków w zdobywaniu tożsamości. [...] Polska solidarna, europejska, czerpiąca twórcze myśli ze skarbcza chrześcijaństwa, tak jak była, tak i będzie Ojczyzną wielu ludów i wielu innych niż katolickie wyznań. Należy wysłuchać głosu mniejszości, ale musi być wysłuchany głos większości, bo taka jest demokracja, a dyktat mniejszości – to właśnie komunizm (kard. J. Glemp, homilia *Solidarność...*, PK 1990: 37).

1.2. Dyskurs liberalno-katolicki: Ojczyzna – dom i dobro wspólne

W dyskursie liberalno-katolickim (tzw. łagiewnickim), znajdującym odzwierciedlenie na łamach „Tygodnika Powszechnego”, „Więzi”, „Znaku”, też w pismach, homiliach i wypowiedziach publicznych ks. Józefa Tischnera, ks. Jerzego Popiełuszki oraz Jana Pawła II (papieża Polaka), ojczyzna jawi się jako dobro wspólne i rodzaj daru, który otrzymaliśmy w posiadanie. To przestrzeń fizyczna o układzie koncentrycznym (dom, miasto, wieś, region, kraj, kontynent i świat), kulturowa (sfera przekazywanych z pokolenia na pokolenie wartości, dziedzictwo i dzieje narodu, język

i religia) i wspólnotowa – ojczyzną jest drugi człowiek i są nią więzi między członkami wspólnoty. Przestrzeń tak pojmowanej ojczyzny poszerza się wraz ze wzrostem człowieka – człowiek pozostaje w ojczyźnie w relacji zakorzenienia.

Na gruncie dyskursu liberalno-katolickiego obraz ojczyzny „rzeczywistej” zderza się z jej obrazem postulowanym oraz z obrazem możliwym, a w ich ramach ze światem wartości oczekiwanych i pożądanym oraz odrzucanych. W świetle wartości lansowanych przez opcję liberalno-katolicką ojczyzna powinna być oparta na zasadach wolności słowa, przekonań, wyboru opcji politycznej, jedności i równości wszystkich obywateli, ma być miejscem bez przemocy, nienawiści i kłamstwa oraz domem dla wszystkich obywateli bez względu na narodowość, religię i przekonania polityczne. Tak pojmowana ojczyzna w czasie pokoju wymaga służby, a w momencie zagrożenia niezawisłego bytu – podjęcia walki. Kuźnią polskiego patriotyzmu stały się głównie negatywne doświadczenia dziejowe i konieczność walki w obronie suwerenności ojczyzny. Specjalną rolę w wychowaniu młodzieży i kształtowaniu jej postaw patriotycznych odegrał Kościół⁴. Ojczyzna przedstawiana jest jako skuta kajdanami kobieta (TischOdż: 1), jako matka, ta bowiem kojarzona jest z kolebką i rodziną, z poświęceniem, oddaniem i cierpieniem (JP II Polska: 57–58). Znakami przeszłości polskiej ojczyzny eksponowanymi w dyskursie są: Kraków – synteza polskości i chrześcijaństwa, Jasna Góra z sanktuarium narodu i zamek królewski w Warszawie – symbol polskiej państwowości i suwerenności.

Obok obrazu pozytywnego i idealizowanego w tekstach reprezentujących dyskurs liberalno-katolicki ujawnia się też obraz ojczyzny niepodległej, ale odwróconej od podstawowych zasad ewangelicznych (miłości bliźniego) i humanizmu chrześcijańskiego, w tym zwłaszcza międzyludzkiej solidarności. Przykładem jest niedostrzeżenie dramatu uchodźców, ludzi skrzywdzonych, narażonych na śmierć, głodnych i potrzebujących wsparcia. Postawę zamknięcia drzwi polskiego domu przed potrzebującymi „w imię dobra narodu” i „obrony Polaków przed nawałą islamu” piętnował dominikanin Ludwik Wiśniewski w liście do biskupów polskich, w którym punktował „sprawy wymagające szczególnej duszpasterskiej troski”⁵. Postawy patriotyczne i poczucie świadomości narodowej, odróżniane od egoizmu nacjonalistycznego (wykluczającego i odmawiającego praw innym, będącego – wedle Jana Pawła II – „ideologicznym usprawiedliwieniem przemocy” stosowanej wobec innych nacji, w skrajnej postaci prowadzącej do totalitaryzmu⁶) winny służyć solidarnemu budowaniu ojczyzny jako dobra wspólnego.

4 JP II Polska 22 [przemówienie do przedstawicieli władz państwowych na spotkaniu w Belwederze, Warszawa 2 VI 1979].

5 Pełna wersja listu zob. https://www.tygodnikpowszechny.pl/sprawy-wymagajace-szczegolnej-duszpasterskiej-troski-148107#S.embed_link-K.C-B.1-L.2.zw (dostęp: 24 XII 2023).

6 Istotę nacjonalizmu w nawiązaniu do Jana Pawła II przypomina o. Ludwik Wiśniewski, sam określając go mianem „zarazy”, zob. https://www.tygodnikpowszechny.pl/sprawy-wymagajace-szczegolnej-duszpasterskiej-troski-148107#S.embed_link-K.C-B.1-L.2.zw (dostęp: 2 II 2024).

Czasy współczesne niosą groźbę nie tyle utraty ojczyzny, ile raczej utratę potrzeby posiadania i mentalnego doświadczenia ogólnej idei ojczyzny:

- [6] Ziemia jest częścią Ojczyzny i jako taka w swej naturze dobrem wspólnym. Rola pszenicą wschodząca jest rolą wspólną, bo ojczystą – niezależnie od tego, kto jest jej „właścicielem”. Wawel też jest ojczysty. Ojczysty jest kamień przydrożny. Taki jest sens polskiego słowa „posiadanie”. Gospodarz posiada i jest posiadany. Dlaczego tak się dzieje? Przede wszystkim dlatego, że mieszkaniowiec tego kraju widzi w jego krajobrazach owoce ojczystej pracy (TischPolska: 111).
- [7] Ojczyzna przychodzi ku nam jako jakiś dar. Zarazem od nas zależy trwanie Ojczyzny. Mimo że Ojczyzna jest dla nas darem, jej los od nas zależy (Tischner, TP 15 IV 1981, zob. TISCHETYKA 112).
- [8] Jeżeli pojmimy je trochę szerzej, tak, by objęły cały naród, to otrzymamy wielki dom rodzinny – Polskę. Więzi narodowe są niejako rozszerzeniem więzi rodzinnych. Głową domu jest ojciec. Dlatego o tym drugim domu mówimy OJCZYŻNA (Ks. Michał Heller, *Rozsunąć ściany swojego domu*, TP 2 III 2010)⁷.
- [9] Jedna ojczyzna – kraj rodzinny – przygotowała i oddaje [mnie – JP II – uzup. S.N.-B.] drugiej – większej, uniwersalnej – która, jak moje posługiwanie, obejmuje cały świat. (JP II Polska: 251 – po powrocie na ziemię włoską, Rzym 10 VI 1979).
- [10] Paweł Apostoł mówi: „Nasza zaś ojczyzna jest w niebie. Stamtąd też oczekujemy Zbawiciela, Pana, Jezusa Chrystusa, który przemieni nasze marne ciało i upodobni je do swego chwalebego ciała. Dokona tego mocą zdolną wszystko sobie podporządkować”. Jeśli nasza ojczyzna jest w niebie, to znaczy, że wszyscy ludzie bez wyjątku mają tam swoje mieszkania. Wszyscy też na różny sposób wierzą, że pomiędzy ziemską i niebieską ojczyzną zachodzi ścisły związek. Niebo i ziemia to awers i rewers tego samego świata. Nie można mieć nieba bez ziemi. Boga bez ludzi (Wacław Osajca, *Przyziemne myślenie*, TP 14 II 2016)⁸.
- [11] Ojczyzna się kurczy... „Ojczyzną człowieka jest drugi człowiek” – te słowa przypisuje mi poeta Kazimierz Brakoniecki, który urodził się tak samo jak ja w Barczewie koło Olsztyna. Tyle że on urodził się w Polsce, a ja w Niemczech, kiedy ta miejscowość nazywała się Wartenburg. Przypadkowo spotkani dwaj Warmiacy, jeden Niemiec, drugi Polak, szli uliczkami ich miasta urodzenia, filozofując na temat, co to jest ojczyzna. Byliśmy zgodni, że ojczyzną nie jest dom urodzenia ani szkoła, ani kościół, ani nic z rzeczy materialnych. Liczy się natomiast człowiek (Winfried Lipscher, *Stommów brak*, TP 3 IX 2006)⁹.

7 <https://www.tygodnikpowszechny.pl/rozsunac-sciany-swojego-domu-145343> (dostęp: 23 XII 2024).

8 <https://www.tygodnikpowszechny.pl/przyziemne-myslenie-32389> (dostęp: 12 XII 2024).

9 <https://www.tygodnikpowszechny.pl/moi-niemcy-129722> (dostęp: 12 XII 2024).

- [12] Tak więc, gdzie toczy się sprawa ojczyzny, toczy się sprawa człowieka – ale i na odwrót, gdzie toczy się sprawa człowieka, tam wcześniej czy później wyłoni się sprawa ojczyzny. Odzyskując ojczyznę, człowiek odzyskuje swe człowieczeństwo i odzyskując człowieczeństwo, odzyskuje ojczyznę (TischOdz: 8–9).
- [13] Język polski jest moją ojczyzną. Nigdy do niego nie wróciłam, bo też nigdy go nie zostawiłam. Jest zawsze ze mną (Karolina Przewrocka-Aderet, *Powroty warunkowe*, TP 28 V 2018)¹⁰.
- [14] Można rozumieć ojczyznę w sposób węższy jako materialną, kulturową i polityczną przestrzeń życia narodu. Można też ją rozumieć szerzej – jako Rzeczpospolitą, a więc przestrzeń ludzkiego rozwoju obywateli, reprezentujących różne narodowości, religie i światopoglądy (Ks. Alfred Wierzbicki, *Patriotyzm jest problemem*, W 10 IX 2019)¹¹.
- [15] Miałem dziadków z Petersburga, Wilna, Drohobycza, Grodzieńszczyzny (a nawet może i z podwarszawskich mariawitów). Żyję w Europie i w Afryce, jestem Polakiem, ale moją pierwszą ojczyzną jest Kościół (Szymon Hołownia, *Narodowość duszy*, TP 5 VI 2017)¹².
- [16] Niekiedy używamy zwrotu „miłość Ojczyzny”, a niekiedy „patriotyzm”, ale te dwa określenia znaczą mniej więcej to samo. „[...] patriotyzm określimy przede wszystkim jako stałą, rzetelną, z głębokiego przekonania osobistego płynącą służbę Ojczyźnie. Służba ta zaś powinna obejmować całego człowieka-obywatela, [...]” (Ks. Michał Heller, *Rozsunąć ściany swojego domu*, TP 2 III 2010)¹³.
- [17] Symbolicznie pięknie wyraża to fakt, że podczas pogrzebu pierwszego premiera wolnej Polski [tj. Tadeusza Mazowieckiego – uzup. S.N.-B.] fragment sformułowanej przez niego preambuły Konstytucji RP stał się wezwaniem modlitwy powszechnej: „Módlmy się, aby nasza ojczyzna prawdziwie była domem dla wszystkich obywateli Rzeczypospolitej, zarówno wierzących w Boga – będącego źródłem prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna – jak i niepodzielających tej wiary, a te uniwersalne wartości wywodzących z innych źródeł” (Zbigniew Nosowski, W 17 IV 2017)¹⁴.
- [18] Zamykanie polskiego domu przed uchodźcami w imię troski o dobro narodu, w imię rzekomej troski o żywotność polskiego Kościoła, w imię obrony naszej wiary przed zalewem obcego nam islamu jest tak naprawdę niszczeniem własnymi rękami korzeni katolicyzmu w naszym kraju. Tą trucizną została zarażona ogromna część naszego katolickiego narodu. [...] Kiedy dzisiaj patrzę na Polskę i na polski Kościół, cisną mi się słowa: „Cóż ci się stało, Polsko,

10 <https://www.tygodnikpowszechny.pl/powroty-warunkowe-153231> (dostęp: 13 XII 2024).

11 <https://wiesz.pl/2019/09/10/patriotyzm-jest-problemem/> (dostęp: 23 XII 2024).

12 <https://www.tygodnikpowszechny.pl/narodowosc-duszy-148358> (dostęp: 23 XII 2024).

13 <https://www.tygodnikpowszechny.pl/rozsunac-sciany-swojego-domu-145343> (dostęp: 11 IX 2025).

14 <https://wiesz.pl/2017/04/17/powrot-do-tadeuszowych-pytan/> (dostęp: 11 IX 2025).

- że zamknęłaś swoje drzwi przed potrzebującymi pomocy? Cóż ci się stało, że zbudowałaś mury między twymi synami i córkami? Cóż ci się stało, że zagnęłaś solidarność i tolerujesz zakłamanie i nienawiść? Cóż ci się stało, że profanujesz wiarę ojców i wciągasz ją w służbę egoistycznej polityki? Cóż ci się, Polsko, stało?” (O. Ludwik Wiśniewski, *Polska, dom zamknięty*, TP 21 V 2017)¹⁵.
- [19] Powracamy dziś do idei ojczyzny w szczególnej sytuacji. Grozi nam utrata ojczyzn – nam, to znaczy współczesnej Europie. Nie chodzi przy tym wyłącznie o utratę niepodległości, lecz o utratę samej potrzeby ojczyzny, a nawet samej jej idei (TischOdz: 1).
- [20] Ojczyzna to wspólnota rodzimej kultury, jej dzieje, historia bardziej radosna lub bolesna. To bogactwo językowe, bogactwo dzieł sztuki i kultury muzycznej, to jej religia i obyczaje (PopCena: 17, homilia 25 IX 1983).
- [21] Prośmy Matkę Najświętszą, Panią Jasnogórską w dniu jej święta, aby pomogła wszystkim w naszej ojczyźnie zrozumieć, że nie da się budować domu ojczystego na kłamstwie, przemocy, nienawiści (PopCena: 57, homilia 26 VIII 1984).

1.3. Dyskurs narodowo-katolicki: Ojczyzna chrześcijańska, walcząca i suwerenna

W dyskursie narodowo-katolickim (reprezentowanym zwłaszcza przez myśli Prymasa Tysiąclecia kardynała Stefana Wyszyńskiego, a współcześnie zwłaszcza przez „Nasz Dziennik”) ojczyzna, wpisująca się w triadę: *Bóg, honor, ojczyzna* (powsz.) lub *Chrystus, Kościół, Ojczyzna*¹⁶, jest pojmowana jako własność wspólna (wszyscy mają względem niej obowiązki, ale mają też i prawa). Podstawą ładu i pomyślności w ojczyźnie jest sumienie obywateli, gdyż to ono pozwala rozróżniać dobro i zło, ujmować czyny pod kątem moralnym, oceniać je i wartościować (WyszKościół: 12, 73, 77).

By wszyscy w ojczyźnie mogli czuć się wolni i bezpieczni, należy zabezpieczyć suwerenność narodową i wyznaniową. Tak jak w czasach komunizmu polscy patrioci bronili ojczyzny przed laicyzacją bolszewicką, tak też dziś winni bronić jej przed laicyzacją i „bezmądrym hedonizmem” płynącym z Zachodu. Europa, utożsamiana w dyskursie z nowym Babilonem¹⁷, jest siedliskiem ludzkiej pychy, materializmu, odejścia od Boga i wartości duchowych. Polacy, jako naród męczenników, są narodem wybranym – także do tego, by odnowić moralnie Europę¹⁸.

¹⁵ <https://www.tygodnikpowszechny.pl/polska-dom-zamkniety-148136> (dostęp: 11 IX 2025).

¹⁶ *Litania narodu polskiego (do prywatnego odmawiania)*, <https://naszdzienik.pl/uploads/litania-narodu-polskiego-2023-v2.pdf> (dostęp: 18 I 2024).

¹⁷ Zob. https://www.tygodnikpowszechny.pl/sprawy-wymagajace-szczegolnej-duszpasterskiej-troski-148107#S.embed_link-K.C-B.1-L.2.zw (dostęp: 24 XII 2023).

¹⁸ O podobnym kryzysie moralnym w Polsce lat 80. mówił kardynał Stefan Wyszyński: „W Ojczyźnie naszej przeżywamy nie tylko kryzys gospodarczy, społeczny, polityczny i ustrojowy, ale i moralny” (WyszWyzw: 102, kazanie, 1980).

- [22] Codziennie módlmy się o pokój w Ojczyźnie, aby prawda zwyciężyła. Prośmy o zgodę narodową, wzajemny szacunek i wierność Ewangelii. Zachęcajmy innych do szturmowania modlitewnego za Polskę (NDz 17 I 2024).
- [23] Maryja bardzo wyraźnie wskazuje na Różaniec. Stąd właśnie to ta modlitwa szczególnie powinna nam towarzyszyć każdego dnia, gdy widzimy upadek moralny i duchowy Polaków, gdy obecna władza podejmuje działania niesłużące dobru Ojczyzny, pogłębiające podziały, uwłaczające godności Polski, uderzające w Naród Polski [...] (NDz 12 I 2024).
- [24] Nad Polską, Ojczyzną naszą, zmiłuj się, Panie. Nad narodem męczenników Nad ludem zawsze wiernym Tobie Jezu nieskończenie miłosierny, zmiłuj się nad nami. Jezu nieskończenie mocny, Jezu, Nadziejo nasza¹⁹.

2. Dyskurs narodowo-prawicowy – Ojczyzna zagrożona

W dyskursie narodowo-prawicowym, reprezentowanym zwłaszcza przez „Gazetę Polską” i „Wprost”, konfrontowane są dwie wizje polskiej ojczyzny – jedna kojarzona jest z osobą Jarosława Kaczyńskiego (wcześniej też prezydenta Lecha Kaczyńskiego) i z polskimi interesami, druga z Donaldem Tuskiem i z wizją obcą (niemiecką)²⁰. Dla reprezentantów opcji prawicowej ojczyzna to wartość „niezaprzeczalna i niezastępowalna”, to państwo (Polska) i ziemia ojców, to polskość, której wyznacznikiem są tradycyjne wartości: język, religia, literatura i historia.

Ojczyzna jako wartość ważna i „święta” wpisuje się w stałą triadę wartości (*Bóg, honor, ojczyzna*), potwierdzoną polską tradycją patriotyczną – walką o niepodległość i suwerenność oraz przywiązaniem do tradycji chrześcijańskiej. Zespoleń wartości religijnych (*Bóg*) i patriotycznych (*Ojczyzna*) oddaje powtarzany przez przedstawicieli opcji narodowo-prawicowej za Zofią Kossak-Szczucką „Dekalog Polaka”²¹. W zestawie przykazań, stworzonym przez autorkę w latach okupacji, ojczyzna stawiana jest jako pierwsza po Bogu i ważniejsza niż własne życie²². Triada ta (w dyskursie rozszerzana i modyfikowana do postaci: *Bóg, Kościół, Ojczyzna, Naród*

19 *Litania narodu polskiego (do prywatnego odmawiania)*, <https://naszdzienik.pl/uploads/litania-narodu-polskiego-2023-v2.pdf> (dostęp: 18 I 2024).

20 <https://www.wprost.pl/polityka/11415484/morawiecki-pokazal-teczke-tuska-premier-to-wielki-wyrzut-sumienia-po.html> (dostęp: 20 I 2024).

21 Pierwodruk tekstu został opublikowany w grudniu 1940 r. przez konspiracyjną Komendę Obrońców Polski. W dodatku bożonarodzeniowym do pisma „Polska Żyje” ukazał się kalendarzyk na rok 1941, a w nim „Dekalog Polaka”. Pierwsze przykazanie brzmiało: „Będziesz miłował Polskę pierwszą po Bogu miłością. Będziesz ją miłował więcej niż siebie samego”, zob. <https://wp.naszdzienik.pl/2013-12-31/o,dekalog-polaka.html> (dostęp: 1 I 2024); <http://milosierdzie.sosnowiec.pl/warto-przeczytac-cz-13-dekalog-polaka> (dostęp: 1 II 2024).

22 Przywołanie zasad „Dekalogu Polaka” zob. GazP 1 III 2023 (<https://www.niedziela.pl/artykul/86256/nd/Dekalog-Polaka>, dostęp: 2 II 2024).

oraz *Bóg, Ojczyzna, Rodzina*) odpowiada sferze wartości deklarowanych przez opcję narodowo-prawicową i przeciwstawiana jest wartościom laickiej Europy²³.

Na gruncie dyskursu potwierdza się fakt, iż polska ojczyzna jest częścią wspólnoty europejskiej i NATO, ale jednocześnie akcentuje, że sprawy własnego narodu i sfera wyznawanych przez Polaków wartości winny być najważniejsze, a Europa ma być prawdziwą *Europą ojczyzn* i respektować prawo ojczyzn do niezależności i samostanowienia. Europa (*Unia Europejska, Bruksela*), zmierzająca do stworzenia kontynentu globalnego (*Europy bez ojczyzn*), zmierza do „likwidacji naszej ojczyzny jako państwa polskiego”. Za najważniejszych wrogów Polski uznawani są Niemcy (*ruda wrona*) oraz Donald Tusk, który – zdaniem przedstawicieli opcji prawicowej – prowadzi politykę proniemiecką i dąży do uczynienia z Polski niemieckiej kolonii.

Współcześnie polska ojczyzna jest zagrożona od wewnątrz (zagrożeniem są siły innych opcji politycznych niż narodowo-prawicowa) i z zewnątrz (ze strony Europy) – te siły mogą doprowadzić do zniszczenia i zniewolenia Polski. A jako że ojczyzna jest zagrożona (co można uznać za dominantę w dyskursie), to należy jej bronić – w związku z tym modernizować armię i wzmacniać sojusze. Obrona ojczyzny, tradycyjnych wartości i polskiej racji stanu to obowiązek i honor każdego Polaka. Gdy dochodzi do pogwałcenia suwerennego bytu ojczyzny, należy podjąć walkę o jej wolność tak, jak to było w przypadku powstań w okresie zaborów, w czasie I wojny światowej i bolszewickiej agresji, podczas II wojny światowej i okupacji czy w sierpniu 1980 r. (GazP 7 XI 2018). Współcześnie gwarancją bezpieczeństwa ojczyzny jest m.in. wprowadzenie blokady dla migrantów.

Symbole ojczyzny to krzyż i barwy białoczerwone. Tego typu znaki-symbole reprezentanci dyskursu stawiają w opozycji względem np. tęczowych flag – podstawowego znaku ruchu na rzecz równouprawnienia osób LGBT. Z „twarzami” ojczyzny w dyskursie narodowo-prawicowym kojarzone są postacie ze sfery polityki i życia publicznego (Józef Piłsudski, Roman Dmowski, Ignacy Paderewski, Ignacy Daszyński, Wincenty Witos, Wojciech Korfanty) oraz religii (w szczególności św. Stanisław ze Szczepanowa) (GazP 19 IV 2023).

- [25] Mamy różne życiorysy, zawody, reprezentujemy różne pokolenia i różne regiony naszego kraju, ale łączy nas jedno – Polska. Ważne rocznice bardzo dobrze uświadamiają nam, czym jest ojczyzna, nasz wspólny kraj, który dziedziczymy po przodkach i który powinniśmy w jak najlepszym stanie przekazać naszym potomkom. [...] Polska jest jedna. Od Świnoujścia do Ustrzyk Górnych, od Puńska po Bogatynię – jesteśmy jednym państwem. Mamy różne przekonania i aspiracje, nierzadko różne pochodzenie, czasem także

23 Obecność w końcowej pozycji członów „naród” i „rodzina” nie dziwi w kontekście pojmowania narodu jako „rodziny rodzin” i oparcia obydwu pojęć na tej samej postawie – na miłości i poczuciu odpowiedzialności za innych.

- wyznanie, ale wszyscy jesteśmy córkami i synami Najjaśniejszej Rzeczypospolitej (L. Kaczyński, Orędzie noworoczne, 31 XII 2008)²⁴.
- [26] Polskość to mowa domu rodzinnego, to codzienna modlitwa, wiersze i baśnie opowiadane przez matkę i ojca. Tak rodzi się metafizyczna więź między uczuciami dziecka a Ojczyzną. Potem dochodzi Kościół – prosta i gorąca pobożność – oraz polska szkoła. Tam dom twój, gdzie serce twoje. To ono decyduje, a nie wpisane w metrykę miejsce urodzenia (GazP 12 VII 2017).
- [27] Wyśmiewani za niemodny patriotyzm, wierni Bogu i Ojczyźnie, podnieśliśmy głowy. Przestaliśmy wstydić się patriotyzmu, patriotyzm przestał być czymś wstydliwym. Zawdzięczamy to Panu Prezydentowi Kaczyńskiemu. Przypomniał nam, co to znaczy być Polakiem. Bóg, Honor i Ojczyzna! Gdy odszedł, chcieliśmy pochylić przed Nim głowy, ustawialiśmy morza zniczy, pochyliły się w hołdzie narodowe flagi, sztandary „Solidarności” towarzyszyły Mu nieustannie. Ludzie, harcerze, spontanicznie przynieśli krzyż. Tak jakby chcieli powtórzyć: „Tylko pod krzyżem, tylko pod tym znakiem, Polska jest Polską, a Polak Polakiem”. Barwy narodowe i krzyż to symbole, które najprościej wyrażają wartości łączące nas wszystkich w narodową wspólnotę. Barwy narodowe z kirem były wszędzie, w klapach marynarek, w oknach, przyczepione do samochodowych aut. Panie Prezydencie, żegnając Ciebie w Krakowie mówiłem, że kładziemy Ci wieniec prawdy (GazP 20 IV 2011).
- [28] Jest ona [Polska – uzup. S.N.-B.] częścią wspólnoty międzynarodowej, dzisiaj jest częścią wspólnoty europejskiej, wchodzi w skład NATO. Czy to oznacza, że nie mamy swoich własnych problemów, że naród, rozumiany oczywiście nie w sposób nacjonalistyczny, nie jest wspólnotą? Naród jest wspólnotą wartości kultury i historii i o takim narodzie dziś mówimy. Tak rozumiany naród jest wspólnotą równie naturalną jak rodzina, o której tyle mówił w swojej nauce Jan Paweł II. I o ten naród musimy zadbać. Ten naród to naród polski, a jego państwem, jego krajem jest Polska, która jest tak samo jedna, jak jedna jest „Solidarność”²⁵.
- [29] Europa ojczyzn, a nie Europa bez ojczyzn – grzmiał odchodzący premier. Bo „nie możemy zlekceważyć tak podstawowej wartości jak suwerenność, nie zgadzamy się na jakiegokolwiek dalsze odbieranie kompetencji państwom” (Exposé premiera Morawieckiego, GW 11 XII 2023).

24 <https://www.prezydent.pl/kancelaria/archiwum/archiwum-lecha-kaczynskiego/aktualnosci/rok-2008/oredzie-noworoczne-prezydenta-rp,26838,archive> (dostęp: 12 IX 2025).

25 Lech Kaczyński, 9 X 2008 r. w Wadowicach, do uczestników Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność”, zob. <https://wpolityce.pl/polityka/141996-narod-tak-rozumiany-jest-wspolnota-rownie-naturalna-jak-rodzina-o-ktorej-tyle-mowil-w-swojej-nauce-jan-pawel-ii-i-o-ten-narod-musimy-zadbac> (dostęp: 6 II 2025).

- [30] Niemiecki zamach na Europę. Wojna Merkel z Europą Ojczyzn. Obecny frontalny atak na Polskę i Węgry podczas niemieckiej prezydencji w UE to element szerszej strategii – Berlin podejmuje trzecią w swojej historii próbę kontynentalnej dominacji. Dwie wcześniejsze zakończyły się globalnymi konfliktami. Nie jest tak, iż obecna, bardzo agresywna wobec oponentów, realizacja wizji pangermańskiej Europy jest efektem incydentalnej gry politycznej, rodzajem przypadkowego zawirowania. Jest to pragmatyczna strategia. Chcemy wierzyć, że Niemcy się zmienili. Nagle wobec Warszawy i Budapesztu stali się agresywni i brutalni jak nigdy dotąd w najnowszej historii UE. A jeśli znów nas zaskoczą kulturowym barbarzyństwem? (GazP 4 XII 2020).
- [31] Trzeba iść bronić ojczyzny. Gdzie się da i w jakim aspekcie – podkreślał obecny na manifestacji mężczyzna. [...] Bo oni nakaz niemiecki i brukselski chcą do Polski wprowadzić. Mamy dosyć tego, koniec. Dosyć mamy. Nie pozwolimy na to, żeby media były zakłamane, no. Resortowa telewizja jest na Wiertniczej, starczy jedna. Olejnikowa, Stokrotka i inni. [...] Ile jeszcze za tę ojczyznę będę obstawał? Bronił jej. W „Solidarności” byłem w zasięgu ręki, już by mnie capnęli. Gdybym nie zdążył, tak by mnie stłukli, bo rzucałem kolczatki pod wozy pancerne – wspominał inny mężczyzna. – I jeszcze przyszło mi po 8 latach nadal bronić ojczyzny. Po tych 8 latach pisowskich – dodawał, podczas gdy jego towarzysz ocierał oczy chusteczką²⁶.
- [32] To nie pierwszy wpis Barbary Nowak o Donaldzie Tusku. Tuż przed Nowym Rokiem pisała: „KULTURKAMPF TUSKA ma cel – uczynienie Polski kolonią niemiecką. P. Tusk z mocodawcą niemieckim odmawiają Polakom prawa do samostanowienia o swoim państwie, do życia w wolnej Ojczyźnie. Zapominają, że Polacy są dumni ze swojej historii, wiary – staną do ich obrony. Ucz się historii!” (GW 10 I 2024).
- [33] Jarosław Kaczyński [o opozycji]: Szybko od sprawy Kamińskiego i Wąsika przeszedł do kwestii związanych z Unią Europejską. – Im chodzi o przeprowadzenie takiego planu, który oznacza praktyczną likwidację naszej ojczyzny jako państwa polskiego. To są te plany europejskie, plany nowej konstrukcji Unii Europejskiej – ostrzegał (GW 11 I 2024).
- [34] Po ośmiu latach zmieniła się w Polsce większość parlamentarna, zmienił się premier, zmienił się rząd. Ale nie zmieniło się najważniejsze zadanie, jakie stoi przed rządzącymi: to konieczność dbania o bezpieczeństwo naszej ojczyzny, o bezpieczeństwo Polek i Polaków. Tak było w 2023 roku i dokładnie tak samo będzie w rozpoczynającym się właśnie 2024 roku. Poważne zagrożenia zewnętrzne dla naszej ojczyzny nigdzie nie zniknęły. Za naszą wschodnią granicą nadal toczy się pełnoskalowa wojna. Dlatego musimy cały czas wzmacniać

26 <https://www.wprost.pl/polityka/11515606/przygladalismy-sie-protestowi-w-obronie-tvp-zawsze-bede-za-tym-co-polskie.html> (dostęp: 20 I 2024).

- i modernizować polską armię. Wzmacniać sojusze. Nie może być odwrotu od tej polityki. Bezpieczeństwo Polski nie ma ceny. A dla mnie było to, jest najważniejszą polską sprawą (A. Duda, orędzie, 31 XII 2023, GW 4 I 2024).
- [35] W sobotę 6 stycznia i niedzielę 7 stycznia PiS opublikowało spoty w portalu X, w których zaprasza na swój protest. W nagraniach w krytycznym świetle przedstawione są kolejne działania nowej koalicji rządzącej. Pierwszy dotyczy migracji. „Przyjęcie niebezpiecznego paktu migracyjnego i zgoda, wbrew wcześniejszym obietnicom, na przymus relokacji nielegalnych migrantów. Tak #KoalicjaOszustów rozpoczyna swoje rządy” – czytamy we wpisie, a sam spot przekonuje, że „bezpieczeństwo naszej ojczyzny” jest zagrożone przez nielegalną migrację²⁷.
- [36] Tęczowe flagi, zamiast krzyży – ich plan – napisał Rafał Patyra na zamieszczonej na Instagramie grafice, która przedstawia Katarzynę Lubnauer i tęcze kolory. W opisie do fotki dziennikarz napisał: „Tylko pod krzyżem, tylko pod tym znakiem, Polska jest Polską, a Polak Polakiem”. Dodał także hasztagi, takie jak: „brońmy polski”, „marsz info”, „centrum życia i rodziny”, „wolne media”, „krzyż” i „bóg, honor, ojczyzna”²⁸.

3. Dyskurs liberalno-demokratyczny: Ojczyzna wolna, demokratyczna i solidarna

W dyskursie liberalno-demokratycznym, reprezentowanym m.in. przez autorów artykułów publikowanych na łamach takich pism jak „Gazeta Wyborcza”, „Polityka” czy „Res Publica”, obraz ojczyzny kojarzony jest z krajem nad Wisłą, z państwem polskim i polską wspólnotą narodową. Polska ojczyzna jest z jednej strony częścią wielkiej i zróżnicowanej kulturowo Europy, w której spotkały się i zespoliły na dobre tradycja rzymska i bizantyjska (SpotGorb: 29 [K. Zanussi]), z drugiej zaś też sumą „małych” ojczyzn, pojmowanych – na zasadzie układu rozkwitania – jako dom, rodzinna miejscowość, region, kraj (GW 11 XI 2023). Małe ojczyzny to pewne elementy przestrzeni geograficznej, swoiste znaki-symbole. Treści te są tym bogatsze i tym bardziej złożone, im bardziej zróżnicowane narodowo, religijnie i kulturowo jest owo miejsce. Przeciwnieństwem tak konceptualizowanej ojczyzny jest świadomość braku miejsca, z którym można się utożsamiać, czuć się u siebie, mieć poczucie silnych więzi i przyjaznej bliskości, zadowolenia i zakorzenienia. Życie „pomiędzy” różnymi miejscami w efekcie prowadzi do „wykorzenienia” z ojczyzny, tj. do zerwania więzi z miejscem pochodzenia, z właściwą mu wspólnotą i kulturą.

27 <https://www.wprost.pl/polityka/11538667/pis-zaprasza-na-protest-i-publikuje-ostre-spoty-mowi-o-rzadach-koalicji-oszustow.html> (dostęp: 20 I 2024).

28 <https://rozrywka.wprost.pl/gwiazdy/11540137/rafal-patyra-uderza-w-rzad-pisze-o-teczy-i-krzyzach.html> (dostęp: 20 I 2024).

Istotnymi wartościami kojarzonymi w tym typie dyskursu z ojczyzną (pozostającymi z nią w usieciowieniu) są: niepodległość i demokracja, wolność i solidarność. Ojczyzna winna być stabilną przestrzenią, w której człowiek czuje się u siebie, ma poczucie wolności w różnym sensie oraz ma szansę wzrastać i rozwijać się²⁹.

Ojczyzna pozbawiona wolności wymaga czynu i walki, niekiedy wręcz ofiary z własnego życia, a wolna – oczekuje postawy szacunku i dialogu, ukierunkowania na dobro wspólne, które jest nadrzędnym imperatywem, potrzebuje też pracy i wspólnej wizji przyszłości. Odpowiedzialność za wolną ojczyznę przejawia się w międzypokoleniowej solidarności i pielęgnowaniu wolności, a ta nie jest dana raz na zawsze.

- [37] Znacznie poważniejszy jest problem zawieszenia, tymczasowości. Życia prawdziwego zarówno tu, jak i tam. Ludzie wplatają się w tamtą rzeczywistość tylko na okres paru miesięcy, pół roku. Tak naprawdę dotyczą jej bardzo powierzchownie. Będąc tu, żyją tam, a będąc tam – żyją tu. Prowadzi to do wykorzenienia, do braku ojczyzny, braku miejsca, z którym się człowiek w sposób głębszy utożsamia. Ale ci ludzie nie są zakorzenieni również w Europie, nie są europejskimi kosmopolitami, którzy w każdym kraju europejskim czują się jak u siebie w domu. Wynika to na pewno z braku przygotowania „do życia w Europie” (D. Kalbarczyk, *Życie w poczekalni*, rozmowa, za: ResP 1987, nr 5, listopad, s. 5).
- [38] Ojczyzna to ładne słowo, ale czym ona jest dla kogoś, kto w miejscu swoich urodzin nie widzi dla siebie nadziei na najdalszym nawet widnokręgu, kto nie czuje się tu pewny ani swego mienia, ani nawet swego zdrowia, kto najciężej nawet pracując nie zarobi na mieszkanie i czekać musi średnio dwadzieścia cztery lata na jego przydział? Czym ona jest dla kogoś, kto czuje się obco i nie chce biegać pod żadnym z obowiązujących sztandarów, kto nie ma ochoty ulec korupcji i „zasadzie załatwiania”? Czym jest ojczyzna dla kogoś, kto nie czuje się u siebie, kto stracił wiarę, że tu zbuduje swój dom? Kto żyje tymczasowością, oczekiwaniem na cud? Czy ojczyzna to tylko obowiązek, nakaz przechowywania dawnych wzorców? Czy nie jest to miejsce, w którym ma się również poczucie radości, możliwość spełnienia, szansy, wolności w sensie politycznym i duchowym, miejsce, w którym jestem u siebie ze swoimi garbami i talentami? [...] Nie mówmy „obowiązek wobec ojczyzny”, nie wywołujmy zbyt pośpiesznie ducha powstań. Ojczyzna nie jest zaklęciem, fatum historii. Jest realnością, którą sami wykuwamy. Tam jesteśmy u siebie, gdzie nasz dom, gdzie czujemy się wrośnięci. Tworzymy swoje ojczyzny, szukamy ich wszędzie, gdzie potrafimy. Wtedy być może – ośmielę się powiedzieć – staniemy się nie tylko dobrym narodem, ale również narodem dobrych ludzi (P. Śpiewak, *Życie w poczekalni*, rozmowa, za: ResP 1987, nr 5, listopad, s. 7–8).

29 Zob. *Ojczyznę mamy jedną*, wywiad z L. Wałęsą, P 1989, s. 11.

4. Dyskurs lewicowy – Ojczyżna nietolerancyjna i wykluczająca

W dyskursie lewicowym – znajdującym wyraz na łamach „Krytyki Politycznej” (też „Trybuny”, a wcześniej „Trybuny Ludu”), również na stronach Polskiej Lewicy³⁰ oraz programu wyborczego KW Nowej Lewicy³¹ – OJCZYŻNA jako koncept pojawia się stosunkowo rzadko – zastępowana bywa częściej pojęciem państwa lub Polski. Lewica jako nurt polityczno-społeczny ukierunkowany na przyszłość i deklarujący oparcie działań na „wartościach pracy i współpracy, szacunku dla indywidualnych poglądów i postaw, zielonej transformacji, wolności sumienia i wyznania”, opowiada się „za Polską troskliwą, demokratyczną, praworządną, silną siłą polskiej historii”, protestuje przeciw nietolerancji, „bezwzględności i wykluczaniu”³².

W dyskursie (zwłaszcza w wypowiedziach wywodzącego się z lewicy prezydenta RP Aleksandra Kwaśniewskiego) polska ojczyżna jawi się jako kraj, którego demokracja zasadza się na dialogu, porozumieniu i zgodzie narodowej (KwaśWyst: 40, 327). Polska to część NATO i Unii Europejskiej, suwerenna w polityce zagranicznej, zainteresowana dalszym pogłębianiem integracji europejskiej i budowaniem wspólnej, silnej, mądrej i zdrowej Europy – kontynentu współpracy i dialogu. Sama winna być państwem prawa i mieć stabilne mechanizmy rozwoju gospodarczego. Dominantę współczesnego dyskursu lewicowego stanowi jednak krytyka obrazu ojczyżny nieprzyjaznej Europie, migrantom i osobom homoseksualnym. Wolność wyznania – jak twierdzą przedstawiciele dyskursu – jest w Polsce jedynie hasłem, które niewiele ma wspólnego z rzeczywistością:

- [39] Co prawda mieszkam w tolerancyjnym Poznaniu, ale trudno jest żyć w kraju, który jest homofobem Europy i jednocześnie moją ojczyżną. Jestem patriotą, bo płacę podatki, dbam o środowisko, szanuję innych. Pokazuję, że może być lepiej. Chciałbym słyszeć dobre słowa o Polsce, nie musieć się wstydzić (KP 13 VIII 2022)³³.
- [40] Lewica w Polsce ma oczywiście aktualnie pilniejsze problemy niż tworzenie planu integracji uchodźców (którzy wcale tak chętnie do kraju orla białego nie napływają, bo nasza ojczyżna nie jest dla nich przyjaznym miejscem) (KP 3 XI 2018)³⁴.
- [41] Jesteśmy rodzicami osób nieheteroseksualnych, jesteśmy polskimi obywatelkami i obywatelami, członkami rodzin, których przodkowie dbali o polskość,

30 <https://www.polskalewica.pl/> (dostęp: 30 I 2024).

31 <https://klub-lewica.org.pl/program#ROWNOSC-I-SZACUNEK> (dostęp: 30 I 2024).

32 <https://lewica.org.pl/partia/o-nas> (dostęp: 30 I 2024).

33 <https://krytykapolityczna.pl/kraj/polska-homofobem-europy-i-moja-ojczyzna-reportaz/> (dostęp: 12 XII 2024).

34 <https://krytykapolityczna.pl/kraj/dlaczego-uchodzcy-nie-przylatuja-do-europy-samolotami/> (dostęp: 12 XII 2024).

przekazywali polskie tradycje z pokolenia na pokolenie. Walczyli o wolną ojczyznę i budowali jej podstawy. Sami pracujemy w najlepszej wierze i w miarę naszych sił dla sukcesu i dobrego imienia naszego kraju. Nasze dzieci są, tak samo jak my, obywatelami Polski, są mniejszością w społeczeństwie. *Są sensem i największą wartością naszego życia* (KP 19 III 2019)³⁵.

5. Dyskurs anarchistyczny: Ojczyzna – wartość odrzucona

Dyskurs anarchistyczny, kojarzony w Polsce z pismami takimi jak „Przegląd Anarchistyczny”³⁶, „Inny Świat”, „Mać Pariadka”, oparty jest na maksymalistycznej interpretacji idei wolności (Malendowicz 2020). Idee tego ruchu to: niepodleganie żadnym strukturom władzy, hierarchii, odrzucenie autorytetów, wiara w harmonię człowieka i świata przyrody, wizja człowieka, dla którego praca stanowi nie społeczny obowiązek, lecz spontaniczną twórczość artystyczną, manifestację wolności. Do idei ruchu należą też: wrogie nastawienie do „polityki, państwa, Kościoła i religii, demokracji, nacjonalizmu, militarizmu”; autonomiczne, spontaniczne i kreatywne działania jednostek i grup społecznych; konieczność zmiany obecnego ładu (zob. Romański 2003: 4).

W myśli polskich anarchistów – co zgodne z ogólną filozofią nurtu, ucieleśnioną w przekraczaniu granic państw i narodów, w odrzucaniu przywiązania do własnego państwa – następuje odrzucenie konceptu *OJCZYZNY* i triady wartości (*Bóg, honor, ojczyzna*)³⁷, w którą się ona wpisuje, triady tak żywo obecnej w nurtach narodowo-katolickim, narodowo-prawicowym, a także – choć rzadziej – w liberalno-katolickim i liberalno-demokratycznym.

W dyskursie odrzuca się ojczyznę jako wartość, gdyż wymaga ona od swoich obywateli ofiary i walki – ojczyzna jako państwo to *gówno*, dlatego nie warto o nią walczyć, tym bardziej (jak w przypadku Ukrainy) o ojczyznę-państwo, któremu obce są idee wolnościowe. Prawdziwą ojczyzną – w świetle dyskursu – jest

35 <https://krytykapolityczna.pl/kraj/rodzice-lgbt-do-kaczynskiego/> (dostęp: 12 XII 2024).

36 W przypadku pobranych kontekstów korzystam ze strony <https://www.rozbrat.org/przeglad-anarchistyczny-publicacje> (dostęp: 12 XII 2024).

37 Warto jednak pamiętać, że niektórzy wolnościowcy nie dostrzegają sprzeczności między ideaми anarchizmu a przywiązaniem do własnej ojczyzny. Takie podejście reprezentuje m.in. Janusz Waluszko, deklarujący się jako „fan polskości”. Tomasz Romański jest zdania, że „objawia się [to] np. w czerpaniu z tradycji funkcjonowania wspólnot ludzkich z historii naszego narodu. Dla lepszego zrozumienia poglądów polskich anarchistów pomocne będzie wytłumaczenie, iż współtwórca RSA [Ruchu Społeczeństwa Alternatywnego] rozumie polskość nie tak, jak ujmują ją nacjonałiści, ale odwołuje się on do oryginalnej, kontestującej Wschód i Zachód tradycji, którą, według niego, wyznaczają koncyliaryzm, arianizm, sarmatyzm czy romantyczna i modernistyczna (Abramowski, w pewnej mierze Stanisław Brzozowski) filozofia czynu” (Romański 2003: 56).

człowieczeństwo, ojczyzna winna być wolna od niesprawiedliwości, dyskryminacji i uprzedzeń, stąd hasła walki z rasizmem, nacjonalizmem, wykluczeniem i uprzedzeniami:

- [42] Głębszy problem wiąże się z refleksją nad wartościami jednostki, nową oceną sytuacji. Żeby uwolnić się od krzyków „dobro przeciwko złu!”, „światło przeciwko ciemności” i innego gówna, potrzebna jest nam zewnętrzna perspektywa. Należy wyrwać się z myślenia w stylu: „Nasi/wasi”, „nasza ziemia”, „ojczyzna”, „wielki kraj”, „jeden naród” itd., gdyż pojęcia te przynoszą korzyść wyłącznie systemowi państwowemu (*Wojenny szal. Część druga*, PA 1 XII 2022)³⁸.
- [43] Lepiej nie jechać [walczyć na Ukrainie]. [...] wszystko grozi całkowitą utratą autonomii i podmiotowości, nawet jeśli w oddziale jest was kilkadziesiąt osób. Pamiętać należy, że bronić będziecie państwa, które regularnie prześladowe wolnościowców i posyła ich na pożarcie lewiatanom, takim jak Białoruś czy Rosja. Jeśli już tam jesteście i macie ukraińskie obywatelstwo, to sprawa wygląda problematycznie. Represyjny system zabrania opuszczania kraju i zobowiązuje do spłacenia jakiegoś mitycznego długu wobec gówna zwanego „ojczyzną”. Dezercja w takim kontekście powinna być postrzegana z szacunkiem jako rzecz godna podziwu, szczególnie jeżeli przy okazji udało się uspołecznicić kilka sztuk broni strzeleckiej (*Wojenny szal. Część trzecia*, PA 2 XII 2022)³⁹.
- [44] Każde doświadczenie wzajemnej pomocy, bez względu na różnice płci, narodowości, czy pochodzenia, umacnia nas w przekonaniu, że naszą jedyną, prawdziwą ojczyzną jest człowieczeństwo. Dlatego nasza walka z rasizmem toczy się na wielu frontach – w szeregach ruchów lokatorskich i wśród obrońców przyrody, w grupach niosących pomoc uchodźcom i osobom najbardziej wykluczonym z polskiego społeczeństwa, broniących praw kobiet i praw pracowniczych. Wszędzie tam, gdzie tworzą się rzeczywiste wspólnoty wolnych jednostek, zręby nowego społeczeństwa, wolnego od niesprawiedliwości, dyskryminacji i uprzedzeń (*Rasizm za burtę. 2.0 – Demonstracja w Łodzi*, PA 3 IV 2019)⁴⁰.
- [45] Nie powinniśmy zapominać, że to migranci i uchodźcy od wieków również budują bogactwo kulturowe i ekonomiczne Europy. Wbrew opinii ślepych z nienawiści rasistów i nacjonalistów uchodźcy nie przybywają z pustymi rękami i chcą dzięki swoim umiejętnościom, wiedzy czy po prostu chęci pracy

38 <https://www.rozbrat.org/publicystyka/analizy/4828-wojenny-szal-czesc-druga> (dostęp: 12 XII 2024).

39 <https://www.rozbrat.org/publicystyka/analizy/4829-wojenny-szal-czesc-trzecia> (dostęp: 12 XII 2024).

40 <https://www.rozbrat.org/informacje/krajowe/4596-rasizm-za-burte-2-0-demonstracja-w-lodzi> (dostęp: 12 XII 2024).

odbudowywać własne życie w nowych ojczyznach. To od nas zależy, czy stworzymy dla nich ku temu dogodne warunki (Oświadczenie – *Solidarni z migrantami! Uchodźcy mile widziani*, uliczna gazeta anarchistów nr 1 // darmo // IX 2015)⁴¹.

6. Stereotypy (koncepty) ideologiczne a modalność dyskursu

Zrekonstruowany koncept *OJCZYZNY*, a dokładniej jego wyspecyfikowane warianty – ze względu na rodzaj przysługujących im sądów modalnych – mieszczą się w grupie wyobrażeń ideologicznych, wyróżnianych przez Jerzego Bartmińskiego i Jolantę Panasiuk (1993) obok obrazów, wzorów i wyobrażeń mitologicznych. W grupie stereotypów ideologicznych badacze jako przykładowe wymieniali wartości typu *RÓWNOŚĆ*, *WOLNOŚĆ*, *SOLIDARNOŚĆ*, *MIŁOŚĆ*, *PRAWDA* itp.

Zgodnie z zapisem lubelskich językoznawców cechy tworzące obraz są pojmowane jako realne i osadzone w ramie modalnej „taki, jaki jest” (*typowy/normalny/zwyczajny student uczy się dopiero przed egzaminem*). Cechy składające się na wzór są rozumiane „jako wymagane od przedmiotu z punktu widzenia norm wyznawanych przez mówiącego”, mieszczą się w ramie modalnej „taki, jaki być powinien” (np. *prawdziwy człowiek kieruje się zasadą życzliwości*). Wyobrażenia mitologiczne (mające inny status ontologiczny niż dwie wcześniejsze grupy) badacze obudowali ramą modalną „taki, jaki może być” (ewentualnie „taki, jaki prawdopodobnie jest”)⁴², a wyobrażenia ideologiczne, odnoszące się do sytuacji możliwych i zarazem pożądanых, funkcjonujące ponad sferą prostej modalności orzekającej – opisali ramą modalną „taki, jaki może być i jaki powinien być” (ibid.: 372).

Przeprowadzona rekonstrukcja sposobów profilowań konceptu *OJCZYZNA* w różnych typach dyskursu dowodzi, że stereotypy ideologiczne powiązane są nie tylko z sędziami modalnymi „może być” i „powinno być”. Charakterystyki składające się na profile *OJCZYZNY* w polskich dyskursach publicznych świadczą o tym, że stereotypom („konceptom”) ideologicznym przysługują wszystkie trzy typy sądów modalnych, a profile *OJCZYZNY* oscylują między trzema sytuacjami: rzeczywistą (u podłoża konceptu leży wówczas sąd modalny *ojczyzna, jaka jest*), pożądaną (*ojczyzna, jaka być powinna*) oraz możliwą (*ojczyzna, jaka może być*). Istotne są przy tym również: liczba, siła oraz ładunek aksjologiczny sądów powiązanych z określonym typem modalności. Ponadto rodzaj modalności w ramach profilu może być również zmienny w czasie.

41 <https://www.rozbrat.org/images/pdf/atak/atak1.pdf> (dostęp: 23 XII 2024).

42 Jerzy Bartmiński i Jolanta Panasiuk (1993: 372) w tym miejscu dowodzą, że „nie występuje tu na pewno modalność powinnościowa, samo istnienie odnośnych istot podlega zrelatywizowaniu do pewnych sfer rzeczywistości i gatunków wypowiedzi”.

We wszystkich profilach z równą siłą obecna jest modalność powinnościowa, niemal we wszystkich zaznacza się też modalność rzeczywista (nie ma jej w dyskursie anarchistycznym); w niektórych dyskursach dochodzi do głosu także modalność możliwa. Na modalności rzeczywistej i pożądanej bazują dyskursy: instytucjonalno-katolicki, liberalno-demokratyczny, lewicowy, liberalno-katolicki, narodowo-katolicki i narodowo-prawicowy; modalność możliwa przysługuje także trzem ostatnim.

W dyskursie **instytucjonalno-kościelnym** ojczyzna jako miejsce spotkania kultur Wschodu i Zachodu ma być przestrzenią, w której winny ucieleśniać się wartości chrześcijańskie.

W **dyskursie liberalno-katolickim** ojczyzna, przestrzeń fizyczna i kulturowa, rodzaj daru, który otrzymaliśmy w posiadanie, ma być domem dla wszystkich obywateli i dobrem wspólnym. Jako przestrzeń życia narodu za nią odpowiedzialnego, zjednoczonego wspólnotą historii, kultury i języka, ma być miejscem, w którym winny panować sprawiedliwość, prawda i wolność, dialog i zgoda. Współcześnie – jak twierdzą niektórzy przedstawiciele dyskursu – polska ojczyzna jednak odwraca się od zasad ewangelicznych i jest domem zamkniętym. W przyszłości może grozić nam utrata potrzeby posiadania ojczyzny.

W **dyskursie narodowo-katolickim** koncept OJCZYŻNY wiązany jest z wartościami religijnymi i patriotycznymi – z polskim katolicyzmem i honorem. Ojczyzna to własność wspólna, której należy bronić i o którą należy walczyć. Dziś zagrożeniem dla niej są płynąca z Zachodu laicyzacja i skoncentrowanie na nadmiernym materializmie (Polska winna odnowić zdemoralizowaną Europę).

Dyskurs narodowo-prawicowy przynosi obraz ojczyzny jako wartości ważnej i „świętej”, zespolonej z polską tradycją religijną i patriotyczną, zagrożonej zarówno zewnętrznie wizją Europy jako kontynentu globalnego (*Europy bez ojczyzn*) i wpływem migrantów, jak i wewnętrznie (przez osoby wyznające inne niż tradycyjne wartości).

Dyskurs liberalno-demokratyczny zawiera obraz polskiej ojczyzny jako części wielkiej i zróżnicowanej kulturowo Europy, a jednocześnie sumy „małych” ojczyzn. Jako taka właśnie ojczyzna jest niepodległa, demokratyczna i solidarna. Winna być stabilną przestrzenią, w której każdy czuje się wolny, ma świadomość własnego rozwoju, ma poczucie odpowiedzialności za nią i za pielęgnowanie wolności, która nie jest dana raz na zawsze.

Przeciwny, ponieważ generalnie negatywny obraz ojczyzny ujawnia **dyskurs lewicowy**, który – utożsamiając ją z państwem polskim, postulując wizję ojczyzny demokratycznej i praworządnej, suwerennej w polityce zagranicznej, zainteresowanej dalszą integracją z Unią Europejską i budowaniem wspólnej Europy – obnaża współczesny obraz Polski jako ojczyzny nietolerancyjnej i wykluczającej, nieprzyjajnej Europie, migrantom i osobom homoseksualnym.

Jeszcze inny profil ojczyzny przynosi **dyskurs anarchistyczny** (radykałnie liberalny), w którym w ogóle odrzuca się ideę ojczyzny i zastępuje ją ideą człowieczeństwa (prawdziwa ojczyzna winna być wolna od niesprawiedliwości, dyskryminacji i uprzedzeń).

Ujawnione przy profilowaniu *OJCZYZNY* modalności uprawniają do stwierdzenia, że ojczyzna jest przykładem wyobrażenia złożonego, kumulującego w sobie składniki o różnej modalności. Tak jest zwłaszcza w dyskursach zróżnicowanych światopoglądowo, gdy o ojczyźnie mówi się nie tylko z wykorzystaniem modalności postulowanej (*ojczyzna, jaka być powinna*) czy modalności możliwej (*ojczyzna, jaka może być*), lecz także modalności rzeczywistej (*ojczyzna, jaka jest*).

Podobne stwierdzenia – a argumentem mogą być dotychczasowe opracowania haseł w *Leksykonie aksjologicznym Słowian i ich sąsiadów* (LASiS) i studia z leksykonem powiązane (m.in. Bartmiński 1998b) – trzeba odnieść również do innych odmian stereotypów. Na przykład *DOM* można łączyć z sądem modalnym „jest” (*dom jest budynkiem mieszkalnym, w którym mieszka rodzina*), ale też z sądem modalnym „powinien być” (np. *dom powinien być miejscem bezpiecznym*) i „może być” (np. *dom może być piekłem dla jego mieszkańców*). Podobnie koncept *MATKI* – zwykle kojarzony z wzorem, więc z modalnością powinnościową („jaka być powinna”: *matka powinna być kochająca, opiekuńcza, troskliwa*) – może również funkcjonować w ramie modalnej „jest” (*matka jest kochająca, opiekuńcza, troskliwa, zapracowana, zmęczona*) oraz w ramie „może być” (*matka może być macochą lub katem dla dziecka*). Jak się wydaje, analogiczne modalności można wiązać z wyobrażeniami *BOGA* czy *ANIOŁA*, a więc i ze stereotypami mitologicznymi.

Zróżnicowanie sądów modalnych należy zatem łączyć z obecnością wyspecyfikowanych wariantów stereotypu/konceptu, więc z ich profilowaniem. Im więcej takich sądów modalnych w dyskursie (jak w przypadku *OJCZYZNY* zwłaszcza w dyskursach liberalno-katolickim, narodowo-katolickim, liberalno-demokratycznym, narodowo-prawicowym), im bardziej są one zmienne w czasie (jak np. w dyskursie narodowo-katolickim), tym bardziej zróżnicowane i dynamiczne są wyobrażenia⁴³, które w efekcie mogą przybierać różne kształty: obrazów rzeczywistych, postulowanych lub możliwych. Sygnalizowali to już autorzy opracowania *Stereotypy językowe*, którzy o wyróżnionych przez siebie odmianach stereotypów i ich podziałach na obrazy, wzory, wyobrażenia ideologiczne i wyobrażenia mitologiczne pisali: „Omówione zróżnicowanie odnosi się do podstawowych odmian stereotypu, do elementarnych sądów stereotypowych, a nie do wyobrażeń złożonych, bo te mogą zawierać składniki o różnej modalności” (Bartmiński, Panasiuk 1993: 372). Takim właśnie złożonym, wielowymiarowym wyobrażeniem jest polski koncept *OJCZYZNY*.

43 Jednocześnie daje się zauważyć zbliżenie ideowe dyskursów liberalno-katolickiego i liberalno-demokratycznego oraz narodowo-katolickiego i narodowo-prawicowego.

Źródła

GAZP: „Gazeta Polska”.

GW: „Gazeta Wyborcza”.

JP II POLSKA: Jan Paweł II, *Przemówienia. Homilie. Polska*, 2 VI 1979–10 VI 1979, Kraków 1979.

KP: „Krytyka Polityczna”.

KWAŚWYST: *Przemówienia, listy, wywiady Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandra Kwaśniewskiego*, wybór i oprac., red. K. Domska, J. Kluczkowski, Warszawa 2000.

NDZ: „Nasz Dziennik”.

P: „Polityka”.

PA: „Przegląd Anarchistyczny”.

PK: „Przegląd Katolicki”.

POPCENA: Ks. J. Popiełuszko, *Cena miłości Ojczyzny*, b.m. 1984.

RESP: „Res Publica”.

SPOTGORB: *Inteligencja wobec nowych problemów socjalizmu. Spotkanie Michaiła Gorbaczowa z przedstawicielami polskiej inteligencji*, Warszawa 1988.

TISCHETYKA: J. Tischner, *Etyka solidarności oraz Homo sovieticus*, wyd. 2. rozszerz., Kraków 2005.

TISCHODZ: J. Tischner, *Odyskiwanie Ojczyzny*, „Zeszyty Studium Społecznej Nauki Kościoła. Archikonfraternia Literacka. Zeszyt Specjalny”, Warszawa 1986.

TISCHPOLSKA: J. Tischner, *Polska jest Ojczyzną. W kręgu filozofii pracy*, Paris 1985.

TP: „Tygodnik Powszechny”.

W: „Więź”.

WYSZKOŚCIÓŁ: S. kardynał Wyszyński, *Kościół w Służbie Narodu. Nauczanie Prymasa Polski czasu odnowy w Polsce. Sierpień 1980 – maj 1981. Teksty autoryzowane*, Rzym 1981.

WYSZWYZW: S. kardynał Wyszyński, *Wyzwalanie współczesnych niewolników. Na rozpoczęcie dorocznej konferencji księży dziekanów. Warszawa, Bazylika Archikatedralna św. Jana, 24 września 1980 r.*, [w:] *Kardynał Wyszyński a wolność religijna w Europie*, red. J.K. Przybyłowski, Pelplin 2021, s. 97–104.

WWK: „Wrocławskie Wiadomości Kościelne”. Pismo Urzędowe Kurii Arcybiskupiej Wrocławskiej.

Literatura

BARTMIŃSKI J., 1987, *Ojczyzna. Projekt fragmentu hasła do słownika aksjologicznego*, [w:] A. Bogusławski, K. Byrski, Z. Lewicki (red.) przy współpracy z J. Krzywickim, *Co badania filologiczne mówią o wartości. Materiały z sesji naukowej 17–21 listopada 1986 r.*, Warszawa, s. 133–168.

BARTMIŃSKI J., 1989, *Jak biegną drogi ojczyzny*, „Ethos” R. 2, nr 5, s. 165–171.

BARTMIŃSKI J., 1990, *Ojczyzna w pieśniach i wierszach chłopskich*, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” nr 3, s. 9–13.

BARTMIŃSKI J., 1993a, *Polskie rozumienie ojczyzny i jego warianty*, [w:] J. Bartmiński (red.), *Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich*, „Seria Wydawnicza Lubelskiego Konwersatorium »Pogranicze«”, t. 1, Lublin, s. 23–48.

- BARTMIŃSKI J. (red.), 1993b, *Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich*, Lublin.
- BARTMIŃSKI J., 1998a, *Dynamika polskiego pojęcia ojczyzny*, „Prace Filologiczne” XLIII, s. 53–60.
- BARTMIŃSKI J., 1998b, *Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem – na przykładzie stereotypu „matki”*, [w:] J. Anusiewicz, J. Bartmiński (red.), *Język a Kultura*, t. 12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne*, Wrocław, s. 63–83.
- BARTMIŃSKI J., 2002, *Jak biegną drogi ojczyzny?*, [w:] W. Chudy (red.), *Z Karolem Wojtyłą myśląc Ojczyzna*, „Biblioteka »Ethosu«”, 6, Lublin, s. 41–49.
- BARTMIŃSKI J., 2006, *Ojczyzna*, [w:] J. Bartmiński (red.), *Język. Wartości. Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, Lublin, s. 340–347.
- BARTMIŃSKI J., 2021, *Oblicza ojczyzny i patriotyzmu*, [w:] M. Kawka, W. Prażuch, P. Planeta (red.), *Medialne i transmedialne procesy narracyjne w identyfikacji postaw patriotycznych Polaków*, Kraków, s. 17–36.
- BARTMIŃSKI J., GRZESZCZAK M., 2010, *Der Begriff ODPowiedzialność im semantischen Netz des Polnischen (zwischen dem Objektivismus der rechtlichen Relationen und dem subjektiven Pflichtgefühl)*, [w:] Wahrheit, Recht, Verantwortung. Normen- und Wertbegriffe im interkulturellen Kontext. Akten der internationalen Arbeitstagung „Normen und Wertbegriffe in der Verständigung zwischen Ost- und Westeuropa”, 20–21. März 2009 in Bukarest, București, s. 79–113.
- BARTMIŃSKI J., NIEBRZEGOWSKA S., 1998, *Profile a podmiotowa interpretacja świata*, [w:] J. Bartmiński, R. Tokarski (red.), *Profilowanie w języku i w tekście*, „Czerwona Seria» Instytutu Filologii Polskiej UMCS”, 9, Lublin, s. 211–224.
- BARTMIŃSKI J., NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA S., 2019, *Wolność w polskiej lingwokulturze*, [w:] M. Abramowicz, J. Bartmiński (red.), *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, t. 4: *Wolność*, Lublin–Warszawa, s. 181–244.
- BARTMIŃSKI J., PANASIUK J., 1993, *Stereotypy językowe*, [w:] J. Bartmiński (red.), *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny język polski*, Wrocław, s. 363–387.
- BARTMIŃSKI J., ŻUK G., 2009, *Pojęcie równości i jego profilowanie we współczesnym języku polskim*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 21, s. 47–67.
- GRABIAS S., 2003, *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin.
- GRZESZCZAK M., 2015, *Pojęcie demokracji i jego profilowanie w polskim i niemieckim dyskursie publicznym (1989–2009)*, „Źródła i Monografie – Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła”, 418, Lublin.
- KABATA M., 2014, *Mówiąc Ojczyzna. Świat wartości w nauczaniu biskupa Kazimierza Majdańskiego*, „Rozprawy i Studia – Uniwersytet Szczeciński”, t. 891, Szczecin.
- KŁOSKOWSKA A., 1991, *Kultura narodowa*, [w:] A. Kłoskowska (red.), *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 1: *Pojęcia i problemy wiedzy o kulturze*, Wrocław, s. 51–62.
- LASiS: *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, red. nac. J. Bartmiński, t. 1: *Dom*, red. J. Bartmiński, I. Bielińska-Gardziel, B. Żywicka, Lublin 2015; t. 2: *Europa*, red. W. Chlebda, Lublin–Opole 2018; t. 3: *Praca*, red. J. Bartmiński, M. Brzozowska, S. Niebrzegowska-Bartmińska, Lublin 2016; t. 4: *Wolność*, red. M. Abramowicz, J. Bartmiński, Warszawa–Lublin 2019; t. 5: *Honor*, red. P. Sotirov, D. Ajdačić, Lublin 2017; t. 7: *Demokracja*, red. J. Bartmiński, M. Grzeszczak, A. Rudenka, Lublin–Warszawa 2024.
- MALENDOWICZ P., 2020, *Odrodzenie i kształtowanie się ruchu anarchistycznego w Polsce od lat osiemdziesiątych XX w.*, „Dzieje Najnowsze” LII, nr 2, s. 183–198, <https://doi.org/10.12775/DN.2020.2.08>.

- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA S., 2015, *O profilowaniu językowego obrazu świata*, „Poradnik Językowy” nr 1, s. 30–44.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA S., 2023, *Przestrzeń ojczyzny – przestrzeń języka. Polscy emigranci z północnej Francji o pierwszej i drugiej ojczyźnie*, „Prace Językoznawcze” XXV, nr 3, s. 117–132, <https://doi.org/10.31648/pj.9186>.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA S., 2024a, *Ile ojca, ile matki jest w polskiej ojczyźnie? Jeszcze raz o roli danych etymologicznych w rekonstrukcji językowego obrazu świata*, „LingVaria” XIX, nr 1 (37), s. 215–232, <https://doi.org/10.12797/LV.19.2024.37.14>.
- NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA S., 2024b, *Typy danych a koherencja semantyczna definicji kognitywnej*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 36, s. 295–315.
- ROMAŃSKI T., 2003, *Współczesny ruch anarchistyczny w Polsce. Między tradycją a współczesnością*, praca magisterska napisana pod kierunkiem dr. R. Chwedoruka, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- WIERZBICKA A., 1999, *Słownik kluczem do historii i kultury. „Ojczyzna” w językach niemieckim, polskim i rosyjskim*, tłum. Maciej Abramowicz, [w:] eadem, *Język – umysł – kultura*, red. J. Bartmiński, Warszawa, s. 450–489.

Netografia

- „Atak. Uliczna Gazeta Anarchistów” nr 1, wrzesień 2015, [on-line:] <https://www.rozbrat.org/images/pdf/atak/atak1.pdf> (dostęp: 23 XII 2024).
- Bojakowski J., *Przyglądaliśmy się protestowi w obronie TVP. „Zawsze będę za tym, co polskie”*, [on-line:] <https://www.wprost.pl/polityka/11515606/przygladalismy-sie-protestowi-w-obronie-tvp-zawsze-bede-za-tym-co-polskie.html> (dostęp: 20 I 2024).
- Heller M., *Rozsunąć ściany swojego domu*, [on-line:] <https://www.tygodnikpowszechny.pl/rozsunac-sciany-swojego-domu-145343> (dostęp: 23 XII 2024, 11 IX 2025).
- Hołownia S., *Narodowość duszy*, [on-line:] <https://www.tygodnikpowszechny.pl/narodowosc-duszy-148358> (dostęp: 23 XII 2024).
- Kapela J., *Dlaczego uchodźcy nie przylatują do Europy samolotami*, [on-line:] <https://krytykapolityczna.pl/kraj/dlaczego-uchodzcy-nie-przylatuja-do-europy-samolotami/> (dostęp: 12 XII 2024).
- Klub Lewica, [on-line:] <https://klub-lewica.org.pl/program#ROWNOSC-I-SZACUNEK> (dostęp: 30 I 2024).
- Kossak-Szczucka Z., *Dekalog Polaka*, GazP 1 III 2023, [on-line:] <https://www.niedziela.pl/artukul/86256/nd/Dekalog-Polaka> (dostęp: 2 II 2024).
- Litania narodu polskiego (do prywatnego odmawiania)*, [on-line:] <https://naszdziennik.pl/uploads/litania-narodu-polskiego-2023-v2.pdf> (dostęp: 18 I 2024).
- Morawiecki pokazał „teczkę Tuska”. Premier: To wielki wyrzut sumienia PO, [on-line:] <https://www.wprost.pl/polityka/11415484/morawiecki-pokazal-teczke-tuska-premier-to-wielki-wyrzut-sumienia-po.html> (dostęp: 20 I 2024).
- „Naród tak rozumiany jest wspólnotą równie naturalną jak rodzina, o której tyle mówił w swojej nauce Jan Paweł II i o ten naród musimy zadbać”, [on-line:] <https://wpolityce.pl/polityka/141996-narod-tak-rozumiany-jest-wspolnota-rownie-naturalna-jak-rodzina-o-ktorej-tyle-mowil-w-swojej-naucze-jan-pawel-ii-i-o-ten-narod-musimy-zadbac> (dostęp: 6 II 2025).

- Nosowski Z., *Powrót do Tadeuszowych pytań. Mazowiecki jako eseista*, [on-line:] <https://wiesz.pl/2017/04/17/powrot-do-tadeuszowych-pytan/> (dostęp: 11 IX 2025).
- O Lewicy. Nowa Lewica, [on-line:] <https://lewica.org.pl/partia/o-nas> (dostęp: 30 I 2024).
- Orędzie noworoczne Prezydenta RP, [on-line:] <https://www.prezydent.pl/kancelaria/archiwum/archiwum-lecha-kaczynskiego/aktualnosci/rok-2008/oredzie-noworoczne-prezydenta-rp,26838,archive> (dostęp: 12 IX 2025).
- Oszajca W., *Przyziemne myślenie*, [on-line:] <https://www.tygodnikpowszechny.pl/przyziemne-myslenie-32389> (dostęp: 12 XII 2024).
- Polska Lewica, [on-line:] <https://www.polskalewica.pl/> (dostęp: 30 I 2024).
- Pytlos B., *Warto przeczytać – cz. 13 „Dekalog Polaka”*, [on-line:] <http://milosierdzie.sosnowiec.pl/warto-przeczytac-cz-13-dekalog-polaka> (dostęp: 1 II 2024).
- Przewrocka-Aderet K., *Powroty warunkowe*, [on-line:] <https://www.tygodnikpowszechny.pl/powroty-warunkowe-153231> (dostęp: 13 XII 2024).
- Rafał Patyra uderza w rząd. „Tęczowe flagi zamiast krzyży – to jest ich plan”, [on-line:] <https://rozrywka.wprost.pl/gwiazdy/11540137/rafal-patyra-uderza-w-rzad-pisze-o-teczy-i-krzyzach.html> (dostęp: 20 I 2024).
- Rasizm za Burtę 2.0 – demonstracja w Łodzi, [on-line:] <https://www.rozbrat.org/informacje/krajowe/4596-rasizm-za-burte-2-0-demonstracja-w-lodzi> (dostęp: 12 XII 2024).
- red., *Rodzice LGBT do Kaczyńskiego: To nie nasze dzieci są zagrożeniem, tylko narracja, której pan również ulega*, [on-line:] <https://krytykapolityczna.pl/kraj/rodzice-lgbt-do-kaczynskiego/> (dostęp: 12 XII 2024).
- Rydzewski O., *Jak żyć w kraju, który jest homofobem Europy i jednocześnie moją ojczyzną?*, [on-line:] <https://krytykapolityczna.pl/kraj/polska-homofobem-europy-i-moja-ojczyzna-reportaz/> (dostęp: 12 XII 2024).
- Szubarczyk P., *Dekalog Polaka*, [on-line:] <https://wp.naszdziennik.pl/2013-12-31/o,dekalog-polaka.html> (dostęp: 1 I 2024).
- Vogel S., *Moi Niemcy*, [on-line:] <https://www.tygodnikpowszechny.pl/moi-niemcy-129722> (dostęp: 12 XII 2024).
- Wierzbicki A.M., *Patriotyzm jest problemem*, [on-line:] <https://wiesz.pl/2019/09/10/patriotyzm-jest-problemem/> (dostęp: 23 XII 2024).
- Wiśniewski L., *Polska, dom zamknięty*, [on-line:] <https://www.tygodnikpowszechny.pl/polska-dom-zamkniete-148136> (dostęp: 11 IX 2025).
- Wiśniewski L., *Sprawy wymagające szczególnej duszpasterskiej troski*, [on-line:] https://www.tygodnikpowszechny.pl/sprawy-wymagajace-szczegolnej-duszpasterskiej-troski-148107#S.embed_link-K.C-B.1-L.2.zw (dostęp: 24 XII 2023, 2 II 2024).
- Wojenny szal. Część druga, [on-line:] <https://www.rozbrat.org/publicystyka/analizy/4828-wojenny-szal-czesc-druga> (dostęp: 12 XII 2024).
- Wojenny szal. Część trzecia, [on-line:] <https://www.rozbrat.org/publicystyka/analizy/4829-wojenny-szal-czesc-trzecia> (dostęp: 12 XII 2024).
- Zaremba M., *PiS zaprasza na protest i publikuje ostre spoty. Mówi o rządach „Koalicji Oszustów”*, [on-line:] <https://www.wprost.pl/polityka/11538667/pis-zaprasza-na-protest-i-publicjuje-ostre-spoty-mowi-o-rzadach-koalicji-oszustow.html> (dostęp: 20 I 2024).

Homeland, but What Kind?
Profiling the Concept of *HOMELAND* in Polish Public Discourses
Abstract

The structure of the *HOMELAND* concept includes permanent (nuclear) and variable components, conditioned by subjective factors and a broad social, political and cultural context. *HOMELAND*, being an ideologized concept and saturated with emotions, because it remains in a network of numerous connections and entanglements – with the nation, history, tradition, religion, language, land of the fathers and the memory of ancestors – is sometimes used by politicians and ideologists as a tool for propaganda or campaign and election purposes. The article analyses the profiling of the concept of *HOMELAND* in five public discourses: 1) Catholic (in its variants: institutional-Church, liberal-Catholic, national-Catholic), 2) liberal-democratic, 3) national-right, 4) left-wing, 5) anarchist, radical liberal. The profiles of *HOMELAND* are dynamic in them – they oscillate between three situations: real (underlying the concept is a modal judgment: the homeland as it is), desirable (the homeland as it should be) and possible (the homeland as it can be).